

Peter Kuhar

TUJOST IN TUJSTVO V TRILOGIJI O LIHOŽERICIH PAVLA ŠRUTA

Češki avtor Pavel Šrut je v trilogiji o lihožercih (*Lihožerci*, 2014, *Lihožerci se vračajo*, 2015, *Lihožerci za vedno*, 2016) razvil več narativnih ravni tujosti, tujstva, tudi med ljudmi. Odprl si je prostor tako, da je za nosilce ob bok ljudem postavil lihožerce, izmišljena bitja, drugačna od pravljicnih ali mitoloških bitij ipd., kot jih sicer v obilju poznamo iz literature. Po videzu lihožerci niso podobni ljudem, so pa ljudem podobni po človeških lastnostih, hierarhičnih vrednotah, socialni razslojenosti itd. Trilogija o lihožercih v kontekstu sodobne (češke) literature izrazito izstopa z izvornim načinom obravnave outsiderstva, tujstva, izločenosti. To je literatura ne le za prednajstniško dobo, pač pa tudi za odrasle in za branje na glas.

In his trilogy on the Oddsocketeers Czech author Pavel Šrut (*Oddsocketeers*, 2014, *Oddsocketeers coming back*, 2015, *Oddsocketeers for ever*, 2016) developed several narrative levels of outsiderism and strangeness, also among people. He made this possible by confronting people with Oddsocketeers, fictional creatures, differing from fairy-tale and mythological heroes known in literature. The Oddsocketeers differ from people visually, however, they resemble them in their human characteristics, hierarchical values, social stratification etc. The trilogy on Oddsocketeers in the context of contemporary (Czech) literature is very special in its original thematization of outsiderism, otherness, exclusion. This is not only literature for pre-teenage period, it is also suitable for adults and for loud reading.

Uvod

Izvrstne literature o mladinski književnosti je zagotovo veliko, prav tako proučevalcev in recenzentov, ki se z njo ukvarjajo. Sam Šrutovo trilogijo obravnavam kot prevajalec in predvsem kot bralec.

Kako je v literaturi možno (nevsiljivo) opozarjati na problem tujstva, drugačnosti ter raznovrstnih reakcij na ta fenomen? Posebej gre za soočanje z drugačnostjo, s tujim v mladinski književnosti. S tega vidika je zelo zgovoren pogled, ki ga najdemo v češki trilogiji o lihožercih, fantazijskih bitjih, ki živijo med ljudmi in jedo samo nogavice. Napisal jo je češki avtor Pavel Šrut (1940–2018)¹, ilustracije je prispevala

¹ Pavel Šrut (1940–2018), češki pesnik, prozaist, esejist in prevajalec (iz angleškega in španskega jezika; v obsežnem prevajalskem opusu so npr. Shakespearovi soneti in pesmi L. Cohena). Iz-

Galina Miklínova², prevod v slovenščino Peter Kuhar³(založba Sodobnost International). Naslovi trilogije: *Lihožerci* (2014), *Lihožerci se vračajo* (2015), *Lihožerci za vedno* (2016). Posamezni naslovi ali kompleti so izšli ali so v pripravi že v več kot desetih jezikih, od kitajščine, ruščine do angleščine (po besedah ilustratorke Galine Miklínove). Slovenski prevod knjig je bil drugi.

Podobna uspešnica je tudi celovečerni animirani film⁴, ki ga je Galina Miklínová leta 2016 ustvarila po knjižnih izdajah. V Sloveniji je film – kolikor sem lahko ugotovil – bil predvajan le dvakrat, decembra 2017 v Ljubljani, pa še to v hrvaški sinhronizaciji, zunaj tekmovalnega programa na festivalu animiranega filma Animateka v Kinodvoru.⁵

Vsebinski okvir in možni zgledi

Najprej se zdi potrebno pojasniti vsaj osnovni vsebinski okvir in strukturne elemente, na katerih je trilogija grajena, ter omeniti kontekst ozirom vsaj nekatere odmeve, paralele in ocene.

Že naslovna ilustracija Galine Miklínove daje dovolj jasen namig, da zgodba pripoveduje o nekih čudnih spakah, ki so skorajda podobne ljudem. Najbrž so iz nekega tujega sveta. Kakor da je knjiga grozljivka. Nekateri liki so že po videzu pozitivci, drugi negativci. Lihožerci so pomešani tudi rasno; nekateri so podobni Evropejcem, spet drugi imajo poševne oči kot Azijati, pa tudi Afričana lahko izluščimo neke v ozadju. Očitno so ti liki na naslovnici mišljeni namenoma tako pestro. Med njimi ni niti enega, ki bi v literaturi že imel doslej znano podobo ali zgled. Ali v knjigi »nastopajo«, kot rečemo, samo na novo izmišljena, čudna bitja? Saj so same spake! Kje pa so ljudje? Saj so še v pravljicah! Zato je pisatelj Šrut tudi ljudem namenil posebno mesto. Gre za sobivanje – ki pogosto ni sožitje – za trk med vidnim, človeškim svetom, ter med nevidnim, ljudem neznanim svetom. Le-to nekaterim zbujajo predvsem posmeh, drugima pa povzročata strah, negotovost, katerega posledica je tudi ksenofobija.

Večinoma so recenzije in ocene trilogije precej parcialne. Hočem reči, da se fokusirajo le na nekatere, vidnejše značilnosti Šrutovega dela, kot sta humornost in razgibanost zgodbe. Mnoge pomembne elemente pa zaobidejo ali jih niti ne opazijo.

dal mdr. enajst pesniških zbirk, kot disident večinoma ilegalno, v samizdatu ali pod psevdonimom. Zelo znan je zlasti kot avtor knjig za mladino (različni viri navajajo več kot 30 naslovov del za otroke in mladino). Po češkoslovaški žametni revoluciji 1989 je lahko objavljaj pod svojim imenom ter dobil več uglednih nagrad za književno ustvarjanje, kot so nagrada Jaroslava Seiferta (2000), nagrada Karla Čapka (2012), državna nagrada za literaturo in prevode (2015), kar trikrat pa je prejel nagrado Magnesia Litera (2004, 2005, 2009) za najboljšo knjigo leta. Prvi in drugi del trilogije o lihožercih je bil proglašen tudi za najboljšo knjigo desetletja (2010).

² Galina Miklínová (1970), ilustratorica, avtorica več animiranih filmov, režiserka. Po srednji šoli za oblikovanje je študij nadaljevala na Visoki šoli za oblikovanje v Pragi, smer film in TV grafika, ter v Veliki Britaniji. Je dobitnica več nagrad.

³ Peter Kuhar (1944), publicist, prevajalec, bil mdr. avtor in urednik različnih oddaj o kulturi na RTV Slovenija. Od leta 2008 deluje na Češkem, s poudarkom na slovensko-čeških kulturnih stikih in sodobni književnosti.

⁴ Lichožrouti, animacija in režija Galina Miklínová, češka premiera 2016

⁵ Animateka 2017, opis programa: sekcija Družinski Slon I: animirani film Lichožrouti

Nekateri ocenjevalci so omenili starejše zglede ali podobnosti v češki in tuji literaturi ali filmografiji. Češke založbe in recenzenti se opirajo predvsem na razgibanost pripovedi, duhovitost in jezikovno gibčnost. Podobno branje in pozitivno oceno je doživel že prvi del trilogije tudi v Sloveniji. COBISS.SI je zabeležil dve recenziji. Napisali sta ju Jelka Šutej Adamič za *Delo*⁶ in Gaja Kos, za *Delo* in revijo *Vpogledi*.⁷

Založba Paseka, izdajatelj trilogije Šrutovih lihožercev, povzema kritiko, ki jo je leta 2009 napisal Ivo Fencel ob izidu prvega dela knjige.⁸ Našel je več oddaljenih paralel in razkril nekaj možnih, od lihožercev seveda starejših zgledov, a sam pravi, da so le oddaljeni približek za lihožerce. Najzanimivejša se zdi knjižna serija britanske pisateljice Mary Norton (1903–1992)⁹ z izhodiščnim naslovom *The Borrowers/Posojilojemalci*. Knjižna serija je izhajala v letih od 1952 do 1982. Skoraj v istem obdobju je začela na tej predlogi nastajati dolga serija celovečernih TV filmov o pedenjepedih, majhnih človečkih, ki živijo med »normalnimi« ljudmi in jim nagaajo na vse možne načine. Ljudje jih seveda lahko vidijo.¹⁰

Celo Václav Havel je v sedemdesetih letih dobil od neke nemške založbe naročilo, naj za njihovo antologijo napiše kratko zgodbo za otroke. Kot piše založba Meander, ki je pravljico izdala leta 2003 v češkem in angleškem jeziku, se je Havel branil, češ da »za otroke ne zna pisati, poleg tega niti ne zna pravilno izgovarjati glasu R, v pravljicah pa so sami grrradovi, cesarrriji, krrralji, krrraljične, prrrincese, škrrrrati, čarrrovnice ...« Zato si je (Havel) izmislil lastne like, brez R; po češko so to Pižd'uhové, po slovensko bi morda lahko – zelo približno – rekli Piž-d'uhóvi, a knjige v slovenskem jeziku (še) ni.

Pravljica, edina v Havlovi bibliografiji, je pozneje, po žametni revoluciji 1989 nekajkrat izšla tudi na Češkem. Kaj je usoda počela z navedenimi deli v Sloveniji, ne sodi v pričujoči zapis o lihožercih. Pogledal sem, kaj pravi COBISS.SI: v slovenskem jeziku ne pokaže niti ene knjige Mery Norton niti Havlove pravljice (Pižd'uhové).

Ravni tujstva, lihožerci – in drugi tujci v našem svetu

Da je avtor lahko s svojimi ključnimi protagonistami lažje razvil več ravni tujosti, tujstva, tudi med ljudmi, si je odprl prostor tako, da je za nosilce postavil izmišljena bitja, drugačna od pravljичnih ali mitoloških bitij, ki jih sicer poznamo iz literature. Po videzu lihožerci niso podobni ljudem, so pa ljudem podobni po lastnostih, hierarhičnih vrednotah, socialni razslojenosti, itd.

⁶ Jelka Šutej Adamič, Zakaj so nogavice brez para: Pavel Šrut, Lihožerci, *Delo*. ISSN 0350-7521. – Leto 56, št. 168 (22. jul. 2014), str. 15.

⁷ Gaja Kos, Pavel Šrut in Galina Miklinová, Lihožerci, prevod Peter Kuhar, KUD Sodobnost International, *Vpogled: revija za književnost*. ISSN 1854-3790. – Letn. 11, št. 17 (2015), str. 291–292. Gaja Kos, Napeta lihožercologija: Pavel Šrut, Lihožerci za vedno, *Delo*. ISSN 0350-7521. – Leto 59, št. 116 (23. maj 2017), str. 15.

⁸ e-revija Czechlit, <https://www.czechlit.cz/cz/kniha/lichozrouiti-cz/>

⁹ Mary Norton, WRITTEN BY: The Editors of Encyclopaedia Britannica, LAST UPDATED: Aug 25, 2018 See Article History <https://www.britannica.com/biography/Mary-Norton>.

¹⁰ IMDb <https://www.imdb.com/title/tt1975269/>

V trilogiji o lihožercih je torej več ravni, ki jih zaznamo kot reflektiranje različnosti, tujstva, tujosti. Predvsem gre za avtorjevo zelo spretno prikrito slikanje družbenih razmer, ki jih vedno jasneje opazamo ne le na Češkem, marveč povsod po svetu, v veliki meri tudi v Sloveniji.

Zvrstno-stilna tipologizacija

Dela v trilogiji o lihožercih so že v izhodišču zasnovana na tujosti, drugačnosti, outsiderstvu. Lahko sicer rečemo tudi, da je Pavel Šrut napisal neke vrste kriminalko. Gre za večplastno literaturo, deklarirano kot delo za mladino tik pred najstniškim obdobjem, mislim pa, da ponuja zelo veliko tudi najstnikom in odraslim. Beremo narativno izvrstno pripoved, dinamično prepletanje alegoričnih in realnih ravnin, seveda fantazijsko, pogosto humorno zgodbo, polno suspenzov, zasledovanj, spopadov kriminalnih združb v svetu kapitala in v mestnem podzemlju. Avtorjeva satira se loti tudi akademskih krogov ter samozaverovanosti medijev, še posebej, kadar gre za njihovo površnost, zaverovanost vase, votlosti poročanja, senzacionalizem in škandaloznosti.

Razslojenost, etika in morala ter vedenje lihožercev, bitij, ki jih človeško oko ne vidi, je le zrcalna slika človeške družbe in pojavov, ki jih najdemo povsod, ne le na Češkem, v domovini izvirnika. Tako se prva knjiga dogaja na »domačem terenu«, druga zvečine v Afriki in doma, tretja spet v domačem mestu, po vrnitvi iz Afrike, a tudi na Kitajskem, od koder izvira še tretja, poševnooka vrsta lihožercev, razbijačev, katerih lastnik je sprijen in tehnološko izvrstno opremljen kitajski bogataš, ki hoče zavladati nad našim svetom in njegovimi vrednotami. Ta aluzija vsaj nekoliko spominja na podobne zastrašujoče teorije, ki jih dandanes plodi ne le migrantska kriza ter prodor azijskega kapitala in poslovne prakse v zahodni svet.

Številne so tudi druge satirične asociacije, navržene med vrsticami. Avtor jih je smiselno umestil v strukturo trilogije. S tujimi imeni negativcev namiguje na mnenje, da so negativci predvsem tujci, npr. niti lihožerski mafijci niso domačini, pač pa prišleki. To lahko razumemo kot aluzijo na dokaj razširjeno ksenofobno prepričanje po vsej Evropi, ne le na Češkem, da vse negativno, s kriminalom vred, prihaja iz tujine ... mi domačini pa smo zaradi tega ogroženi, saj nas je vendar ena sama pozitivnost, dobrota in poštenje. V slovenskem prevodu so tudi negativci dobili večinoma slovenska imena.

Napetost povečuje tudi to, da so lihožerci sposobni mimikrije, zlitja z okoljem. Zato so ne le človeškim očem nevidni. Posledice njihovega obstoja so opazne, a jih ljudje sprva jemljejo kot fatazmo, o njej razvijajo različne teorije in »fake news«, ker ne morejo ali niso sposobni razpoznati povoda dogajanja.

Socialna struktura, vrste in »rase« lihožercev

Socialna struktura je v celoti posnetek človeške socialne strukture, odslikava jo z vsemi sončnimi in senčnimi platmi. Tako so tudi različne vrste lihožercev. Kot človeštvo so tudi lihožerci razdeljeni kulturno, socialno in rasno. Ni pa eksplicitno določeno, ali se ločijo tudi jezikovno. Kaže, da obvladajo krajevne človeške jezike, ker jih uporabljajo v pogovoru z ljudmi. Očitno pa je, da med svojo vrsto nimajo

kakšne jezikovne ovire, se pravi, da je lihožersčina enaka po vsem svetu. Le pri lihožercu z Madžarske je mimogrede navrženo, da govori glasno in ima madžarski naglas ...

»Dva levaka, to je zajtrk za junaka!« je zarjavelo iz ozadja.

Ramzes se je kar prestrašil. Po hrbtu ga je mahnil preklasti lihožerec z že malce redkimi čopi do ramen. »Servus, fantje, kam pa kam lezete?«

»To je vendar Fekete!« je Hihitkov oče Ramon nejeverno vzkliknil.

»Naš madžarski kolega,« se je Hihitkova mama Ramona ozrla po družbi.

Fekete Pišta je bil model iz sosednjega, madžarskega tovarnjaka. Njegova lihožersčina se je slišala precej po madžarsko.

»Vračamo se iz Afrike,« sta razlagala Hihitkova starša in ga povabila k prigrizku.

»Jaz pa šele grem tja,« je razlagal Fekete. »Prijatli moji, kar vprašajte me, kam – v Togo zdaj divjam. Tam je šele hudo. Za ljudi in za lihožerce. Na tovarnjaku so šotori, zdravila, odeje in – nogavice. Kaj pravite na to?«¹¹

Na teh, izhodiščnih točkah, zaznavnih skorajda že na prvi pogled – tudi po za-
slugi izjemne inovativnosti ilustratorke Galine Miklínove – avtor Pavel Šrut izpelje
celo vrsto pomembnih segmentov/ravnin in sporočil. Nevsiljivo, brez pedagoško
dvignjenega kazalca, govori o tem, ali in kako ljudje različno, tudi ksenofobično
sprejemamo tuje, drugačno, vse, kar »ni naše«. Po teh, več ali manj predvsem iracio-
nalnih kriterijih razvrščamo – sprejemamo ali odklanjamo ljudi, navade, ravnanja,
nazore, kraje, kulture, jezike, narode ... od Evrope do Afrike in Kitajske. Pisatelj
uporabi ta vzorec in tako razvršča tudi neznana, fantazijska bitja.

Osrednji liki, lihožerci, so skrivnostna bitja, ki živijo med nami ter se hranijo
samo z nogavicami. Če kdaj katere izginajo in jih zaman iščete, vedite, da so jih
snedli lihožerci, ki jih imamo vsi v naših bivališčih, trdi avtor Pavel Šrut. Liho-
žerci se delijo na dve vrsti ali dva rodova, sami med seboj se izrazito razlikujejo
predvsem po etičnih kriterijih in prehranjevalnih navadah, vseeno, s katerega konca
sveta so in katere »rase« so. Nekateri, tisti, ki so »pridni«, človeškim normam in
prevladujoči kulturi, tokovom in bivališčem prilagojeni, konformistični lihožerci,
jedo dosledno samo leve nogavice, desnih pa ne; živijo pri družinah, so pasivni do
sveta in okolja, neangažirani, tudi otopeli, indiferentni, skratka, so takšni, kot so
njihovi človeški »stanodajalci«.

Druga, tudi značajska in moralno zelo drugačna zvrst so neprilagojeni, seveda
»zlobni« lihožerci. Jedo leve in desne nogavice, brez razlike. Živijo kot brezdomci
ali skvoterji po zapuščenih hišah, skladiščih, pod mostovi in podobnih luknjah.
Družbenih norm ne priznavajo in se jim upirajo, glede na potrebe se organizirajo
celo v nekakšne »razbojniške« tolpe, napadajo celo lastne »rojake«, tiste družbenim
normam prilagojene lihožerce, in jim kradejo zaloge nogavic. So outsiderji, odrinje-
ni na rob lihožerske in človeške družbe – ker »naše kulture in tradicij« ne priznavajo
in ne upoštevajo. V današnjem času migracij in populizma takšno selekcioniranje,
razvrščanje že postaja skorajda najmočnejša norma.

Lihožerce, ene in druge, lahko vidijo ali opazijo samo nesrečni in osamljeni
ljudje, kot recimo glasbenik Egon Lovrenc ali profesor Rene Kodravec, znastvenik,
raziskovalec življenja lihožercev ... – Pisatelj si je za takšne ljudi izmislil posebno
kategorijo – da so »levaki«.

¹¹ *Lihožerci za vedno*, str. 12/13.

Profesor Rene in magistra Jasmina sta sedela za mizo, zatopljena v *Življenje lihožercev*, ne da bi jih sploh opazila!

Ne le da sta bila tako zatopljena v branje profesorjevega spisa ... ampak jih več nista niti videla!

Gledala sta naravnost vanje, videla jih pa nista!

Kaj se je z njima zgodilo, je lahko slutil samo Hihitek.

Nekaj podobnega je namreč doživel, ko je obiskal svojega starega prijatelja Egon Lovrenca, nekoč 'zapriseženega samca', kot se reče neoženjenim starejšim moškim.

Dokler je Egon živel sam, osamljen in 'lih', torej levak brez para, sta se pogosto družila.

Ko pa se je k njemu v stanovanje in v življenje naselila gospodična Helenčica, je bilo konec! Iz osamljenega levaka je postal zadovoljni mož. To bi še šlo – ampak lihožercev pa ni več videl!

Prav to se je zdaj zgodilo s profesorjem Kodravcem in magistro Štumfičevjo.

Svojih lihožerskih prijateljev nista več videla!¹²

Skratka, vsem »običajnim« ljudem, celo akademikom, fotografskim in televizijskim kameram so lihožerci nevidni, razen kadar se hočejo pokazati, kar pa se zgodi le izjemoma.

Tipologizacija

- »navadni« ljudje
- izmišljena bitja: lihožerci
- Lihožerci imajo le vzdevke, ki izpostavljajo njihove značajске lastnosti ali drugo tipiko (npr. Hihitek, ker se, najpogosteje v zadregi, hihita, dalje – kot kava črna afriška lihožerka Kawa, debelušni Bunka, Tulamor senior ali padre alias Veliki šef ...)
- sociološka struktura/podoba: »dobri/pozitivni«, tj. družbeno »prilagojeni« ter njihovo nasprotje, »slabi/negativni« tj. družbeno »neprilagojeni«, razbojniški lihožerci (npr. Kudla Razparač ali Krivonog)
- poselitev in jezik lihožercev: živijo po vsem svetu, med človeštvom, očitno govorijo krajevne človeške jezike, zase pa imajo enoten jezik, morda z lokalnim naglasom, kakor npr. lihožerac Fekete Pišta s Pešte (madžarski naglas)
- »rasna« raznolikost lihožercev (evropoidni, mongoloidni in negroidni tipi)
- tipologija različnosti, tujosti in izločenosti lihožercev in ljudi
- Lihožerci živijo med ljudmi, do njih imajo ambivalenten odnos oz. jih ne sovražijo, pač pa na njih parazitirajo, saj sami niso sposobni samooskrbe, se pravi izdelovanja nogavic, njihove edine hrane.
- Lihožerci ljudi vedno vidijo; ogrožajo jih zlasti psi, ker jih zavohajo, vidijo pa ne.
- Lihožerci so sposobni mimikrije, zato ljudje vidijo lihožerce le v izjemnih primerih oz. kadar lihožerci to sami hočejo, dovolijo.
- Ni znano, kako so lihožerci nastali, niti kako se razmnožujejo, pa tudi umrejo ne, ampak se »razblinijo« nekam v nebo (reinkarnacija ali »odrvanje« smrti?).

¹² *Lihožerci za vedno*, str. 223.

Pa še »tujost« med češkim izvirnikom in slovenskim prevodom

Slovenski prevod se od češkega izvirnika v marsičem razlikuje. Pavel Šrut je stavil predvsem na češkega (ne samo mladega) bralca. Jedro osnovnega dogajanja je avtor geografsko zelo konkretno postavil v Prago, ki jo tudi navaja. Drugi del se dogaja deloma v Afriki deloma doma, tretji tudi na Kitajskem – razvije se prava popotniška kriminalka. Animirani film je izrazito »praški«, dogaja se v mestu, in Praga je jasno razpoznavna, seveda za tistega, ki Prago pozna. Je pa film v bistvu samostojna stvaritev, ki ima s knjigo skupno predvsem osnovno strukturo nekaterih zgodb, v katerih »oživi« le nekaj bistvenih likov.

Slovenski prevod je izrazito češko lokalizacijo zaobšel, jo poslovenil. Mesto ni več Praga, ampak je zgolj mesto, reka je le reka itd. Ker skozi veliko ne le slovenskih mest teče kakšna reka, mesta pa imajo stari in novi del, si mladi bralci lahko ustvarijo predstavo/identifikacijo, da bi se vse to, o čemer berejo, lahko zgodilo pri njih ali vsaj nekje v bližini. Ali kjerkoli. Možnost identifikacije bralca z branim besedilom je, kot vemo, pomembna. Ker je prevod dogajanje iztrgal Pragi kot izhodiščnemu prostoru dogajanja in ga prenesel iz konkretnega okolja, ga je nekako »internacionaliziral«. Omogoča torej različno, splošno, a tudi slovensko identifikacijo. Sicer je na več ravninah precej podomačitev, torej slovenjenja, ne zgolj prevajanja. Morda je tak prevajalski poseg preveč radikalen, a prepričan sem, da deluje, ne da bi izvirniku kaj škodoval.

Prva skrivnost in hkrati prevajalski problem – na katerega naletimo že ob pogledu na naslovnico prvega dela trilogije o lihožercih, je – najprej nenavaden naslov: Lihožerci.

Naslov prvega dela trilogije pravzaprav ne ponuja ničesar konkretno oprijemljivega – za silo recimo, da gre za nekakšne požeruhe. Seveda je ta razlaga nepopolna, poenostavljena. Ker gre za češčino, slovenski jezik, je primerjava izvirnega naslova s prevedenim izvedljiva. Pavel Šrut je za prvi del trilogije izbral, pravzaprav si je izmislil enobesedni naslov. V češkem jeziku se glasi Lichožrouti (izg. líhožrout'í). Takšne besede v češkem jeziku ni, jo je pa mogoče deducirati, sklepati o pomenu.

Skratka, to je nekdo, neka bitja, ki žrejo samo nekaj, kar je liho, tisto, kar je sodo, pa ne. In to so v knjigi, kot vidimo ob branju, leve nogavice. Kako ta bitja ločijo levo nogavico od desne, vedo samo ona, morda si je kaj o tem lahko mislil nedano umrli avtor Pavel Šrut.

Izmisliti si je bilo potrebno slovenski ekvivalent. Slovenščina pozna besedo ljudožerci, češčina pa »lidožrouti«. Torej lahko nanjo naslonimo slovensko izpeljanko lihožerci. Vendar se ponujajo še druge rešitve – levožerci, štumfožerci, neparnožerci ...

Pridevnik *lih -a -o* ni zelo frekventen, niti v češčini ne, a je nevtralen. Najbrž je zato avtor uporabil skovanko z »liho-«, kljub temu da bi med češkimi bralci neologizem »levožrouti« najbrž bil dobro sprejet, sploh, ker je avtor sodil med ugledne disidente, ki skoraj praviloma niso nazorski levičarji. Levožerci namreč lahko imajo zabavno politično konotacijo – kot nekdo, ki žre levičarje. Izpeljanka »štumfožerci« takoj razkrije, za koga gre in o kom Pavel Šrut piše. Ponuja se več različnih možnosti. Neparnožerci? Ni to preokorno? V obeh primerih bi se prevod odmaknil od avtorjeve fantazijske predloge, izgubila bi se tudi nekakšna skrivnostnost – kdo/kaj vendar lihožerci so, kaj žrejo, zakaj »liho-« ... Torej je v slovenskem prevodu nastal nov slovenski neologizem po češkem vzoru: lihožerec.

Poslovenjena so tudi imena nekaterih protagonistov, ljudi in lihožercev, zlasti če imajo v češčini bodisi jasen pomen ali neko realno družbeno-socialno konotacijo, metaforo ali aluzijo. Vse to prevod skuša ohraniti in prenesti v slovensko izdajo – s slovenjenjem.

Naj se ustavimo najprej pri nekaterih lihožercih. Na primer glavna pozitivna oseba med lihožerci je v izvorniku Hihlík. Domnevamo lahko, da je to nekdo, ki se hihita. Gre za češki pogojni neologizem, ker naj bi v pogovorni češčini, sicer poredko, tako označevali smejavca, osebo, ki se rada smeje, »hihli«, kot redko pravijo tudi Čehi. (Obstaja pa priimek Hyhlík, izg. hihlik.) Zato je Hihlík »prekrščen« in je v slovenščini postal Hihítek. Morda se bo neologizem hihitek uveljavil kot vzporednica ali sinonim smejavcu in smejavki.

Druga pomembna oseba je profesor, ki je vse svoje življenje posvetil raziskovanju lihožercev. Bil je tudi eden redkih, ki jih je občasno lahko videl – a le dokler je bil osamljen in nesrečen. V izvorniku mu je ime Rene Kadeřábek. V češkem jeziku pridevnik kadeřavý pomeni kodrast, konec koncev tudi skuštran, kar je ena od profesorjevih značilnosti. Tako je Rene Kadeřábek postal – Rene Kodravec ali profesor Kodravec, statistično prvi s tem priimkom v Sloveniji.

Razbojniško tolpo lihožercev vodi Kudla Dederon. Načeloma bi lahko tako ostalo – pač kot eksotično ime in priimek nekega lumpa. Toda ime Kudla in vzdevek Dederon imata skriti pomen. Kudla je v češčini pipec oz. ukrivljen (vinogradniški) nož, zlasti na slovenskem Krasu pravijo tudi fovč, fovček. Dederon je tkanina iz umetnega vlakna, izdelovali so jo v Vzhodni Nemčiji, torej v De-De-Er (DDR). Poleg tega je »dederon« še danes češka zbadljivka za ne preveč priljubljene (Vzhodne) Nemce. Slovenski mladi bralec bi najbrž težka ugotovil, da je Kudla Dederon morda prišlek iz (nekdanje) DDR ...

Kudla Dederon je pravi divjak, ki vse razpara. Pipec ali celo Fovč ali Fovček Dederon ne pove vsega. Fovček zveni celo nekako milo, predvsem pa je ta izraz, kot rečeno, znan le na Krasu. Za razbojnika zveni ime Kudla ravno prav skrivnostno in razbojniško. Kudla Dederon je v slovenskem prevodu postal Kudla Razparač.

Poseben primer je ime kitajskega mogočnega (iz tretje knjige, *Lihožerci za vedno*), ki svoje bogastvo upravlja in naropa iz sence, je sencin, ne da bi ga kdaj kdo videl: v izvorniku je ta lik imenovan Jen-stin, iz češčine prevedeno Le-senca, in tako je postal – Sencin.

Kudla Razparač, ki je dobil to ime že v prvem delu knjige, je prevajalca ujel v past v tretjem delu lihožerske trilogije, v knjigi *Lihožerci za vedno*. Tam namreč nastopi tretja vrsta lihožercev – »rozparovači«, v prevodu razparači. To je razbojniška vojska poševnookih lihožercev iz Kitajske, ki na ukaz Sencina divja po svetu in para vse, kar se razparati da, seveda z namenom, da bi kitajski tovarnar lahko prodajal svoje, uvožene izdelke. Toda samostalnik razparač je bil že v prvi knjigi oddan Kudli Razparaču. Tako je za kitajske divjake nastala nova slovenska skovanka – razparalec.

Povedna so tudi imena treh »upokojenih« lihožerskih razbojnikov, ki so si nagrabili dovolj nogavic, da jim več ni treba ropati.

Vsa njihova imena imajo v izvorniku skriti podtekst ali namigujejo na njihovo poreklo. Tulamor napeljuje na irski viski tullamor iz irskega mesta Tullamor. Lihožerec Vasil je prišel iz Rusije, s čimer avtor meri npr. na rusko podzemlje, ki je v Češki republiki zelo močno. Vasil je v slovenskem prevodu obdržal ime in poreklo. Lahko bi bil tudi Vasilij. Če pa bi lihožerca Vasila poslovenil z Vasko,

bi komu asociacija poniknila kam drugam, mogoče h kakšnemu zgodovinarju ali nekdanjemu ministru Vasku (Simonitiju) ... čisto brez potrebe in upravičenega skritega podpomena.

Temnopolti lihožerski skesanec Škrtič Čango je postal Čango Davitelj. Češko škrtit je v slovenščini daviti. Njegova naloga v mafijski karieri je bilo davljenje nasprotnika. Toda – v vzdeвку naletimo še na en skriti pomen: Čango je eno od romskih plemen, ki sicer ne živi na Češkem ali na Slovaškem. Romi so na Slovaškem in v Češki republiki številna, a ne preveč priljubljena, tudi v resnici zapostavljena skupina »neprilagodljivih«. Oznaka »neprilagodljive« Rome in brezposelni sloj. Temnopoltih, »osmojenih Čehov«, kot Romom tudi zaničljivo pravijo ne tako redki češki rasisti, naj bi bilo v Češki republiki dober milijon. Čango so poleg tega tudi posebno, v madžarskem narečju govoreče ljudstvo, ki živi na mejnih področjih Romunije in Madžarske in naj bi bili v bistvu Romi. Tako tudi Čango Davitelj ni češkega porekla.

No, vsaj eden med nekdanjimi skesanimi mafijaši je, po vzdeвку sodeč, najbrž češkega porekla. In sicer Pepa Padrát, v prevodu Pepi Žica, saj z ukrivljeno žico (drát – žica), v bistvu z žičnatim vitrihom, zna odpreti sleherno ključavnico. Pepa (Josef) je na Češkem zelo pogosto ime, pri nas pa Pepi; poleg tega je Pepa slovenska ženska oblika tega imena. Češkemu balcu, še iz komunizma vajenemu tudi dobro zakritih pomenov, malo prej omenjene razlage menda niso potrebne.

V drugi knjigi o lihožercih (*Lihožerci se vračajo*) poleg že znanih človeških in lihožerskih protagonistov nastopi več novih prevajalskih problemov – le nekaj jih bomo izbrali.

Ena glavnih oseb v drugem delu trilogije je irski bogataš, tovarnar nogavic sir Jameson Archibald Sockwell, J. A. S. Obogatel je z nogavicami, še najbolj z izdelavo nogavičke za sesanje, ki je zamenjava ali nadomestek za dudo. V izvorniku je »miminkovska ponožka«, nogavička za dojenčke, v slovenščini pa »dudavička« (gl. npr. str. 133/III). Lihožerec Kudla Razparač se je s svojo dudavičko »zadeval«, opijal, saj jo je namakal v pivo in sesal ...

Bogataš Sockwell je svoje ime obdržal, saj ga je možno deducirati iz angleščine. Kako velik ljubitelj lihožercev je Sockwell, pove tudi to, da se je iz dobrodelnih razlogov celo preselil iz domovine v Afriko, kjer rešuje sestradane lihožerce. Namreč, lihožerci v Afriki skoraj nimajo kaj jesti, saj večina ljudi hodi bosa ali pa v sandalih in ne nosi nogavic. Nositi nogavice v sandalih na Češkem ni nič nenavadnega niti smešnega, a to razvado skušajo odpraviti kot neprimerno. Sockwell lihožerce lovi in jih zapira v svoj zastraženi grad, ki se imenuje kar Srečna hiša (orig. Dům štěstí – Hiša sreče). Tam ujeti lihožerci samo žrejo in poležavajo, drugih pravic in dolžnosti nimajo. Za Českoslovaško socialistično republiko, zaprto za t. i. železno zaveso, je uradna propaganda trdila, da so najsrečnejša država na svetu ... Gre torej za metaforo minulega režima. V Srečni hiši zaprti, vsaj lakote »rešeni« lihožerci so strahovito rejeni, tako da je eden od njih v slovenskem prevodu postal kar Bunka, saj original Bumka nima tega podpomena.

Vsaj nekateri lihožerci, ujeti v Sockwellovi Srečni hiši, hrepenijo po svobodi ali da bi se vsaj »kaj dogajalo«. In tudi se dogaja – a napete zgodbe iz knjige ne bomo še podrobneje obnavljali. Ujetniki Srečne hiše so afriški lihožerci, zato spominjajo na črnce, so tudi temnopolti, še najbolj lepa in inteligentna lihožerka Kawa.

Sockwell, lastnik Srečne hiše, ima tudi muzej, kjer v vitrinah hrani vrsto dragocenih nogavic. V češkem izvorniku so na nogavicah listki z imeni čeških zgodovinskih osebnosti (Jan Hus, Jan Amos Komensky, Karel Jaromir Erben, Bedřich Smetana, V. H., torej Václav Havel). Za Irca, kot je Sockwell, bi prej pričakovali, da hrani dragocenosti oseb zlasti irskega ali anglosaksonskega porekla, ne pa češkega. Zato v slovenščini berete, da so v Irčevih vitrinah nogavice, ki so jih nosili W. B. Yeats, James Joyce ..., zlasti Shakespearova nogavica je bila velikokrat zakrpana, vsi »ekspoziti« pa so bili že dokaj prepereli. Samo ena nogavica v muzeju je izjema, zdi se, da je novejšega izvora, saj je še cela in torej za lihožerce užitna poslastica. V češkem izvorniku ima ta nogavica oznako V. H., zraven pa srček – kajti srček je V. Havel dodajal k svojemu podpisu. Namesto V. H. in srčka so v slovenskem prevodu inicialke T. in P., zraven pa še pripis Juri Muri v Afriki ... Skratka – to je nogavica Toneta Pavčka.¹³

Še podrobnejše brskanje po knjigah razkrije, da je prevajalske svobode kar precej. Na primer Bunkov predstaviteni »cirkuški« plesni nastop skoraj ne upošteva izvornika, ker (v izvorniku) ni ritmičen, rime pa tudi šepajo, kadar sploh so. Po volji prevajalca Bunka med plesom in akrobacijami v slovenščini govori drugo besedilo: »Poslušajte, vsi ljudje, kaj Bunka Šunka vam pove, Bunka Šunka, slavni akrobat, mojster skokov na kvadrat, pravi cirkuški zaklad, v cirkusu rojen, v cirkusu vzgojen, zdaj pa v Afriki zgubljen. Skačem, plešem in pa žrem, kaj naj drugega počnem?« ... itd.¹⁴

Šrutova tri dela so ne le korektno prevedena, ampak v resnici precej poslovenjena. Gaja Kos v recenziji¹⁵ o prvi knjigi piše: »Z izvornikom nisem seznanjena in tudi če bi bila, mi to žal ne bi bilo v prav veliko pomoč, vseeno pa lahko zatrdim, da se Lihožerci v slovenščini dobro berejo.«

Meje togega sledenja izvorniku so torej v prevodu Šrutove trilogije o lihožercih velikokrat presežene, z vsem spoštovanjem do avtorjeve pisave in možnosti ciljnega, slovenskega jezika. Prevajalski posegi so dokaj svobodni, niso pa plod poljubnega, površnega, nasilnega prevajanja-prestavljanja, še manj suženjskega prenosa iz jezika v jezik ter iskanja hitrih, cenjenih ali celo napačnih rešitev.

Prevod skuša ustvarjati okolje, ki je lahko kar se da blizu slovenskemu bralcu. Kajti možnosti slovenjenja so v knjigah dane, včasih celo nujne, a skrbno upoštevane iz spoštovanja do izvornika ter že zaradi konotacij, ki jih Šrutovo delo ponuja, seveda s prevajalčevo mislijo na bogastvo češkega in slovenskega jezika.

Povzetek

Gre za večplastno literaturo, deklarirano kot delo za mladino tik pred najstniškim obdobjem, mislim pa, da ponuja zelo veliko tudi najstnikom in odraslim. Prevod skuša ustvarjati okolje, ki je lahko kar se da blizu slovenskemu bralcu. Beremo narativno izvrstno, dinamično, pogosto humorno, seveda fantazijsko pripoved, polno suspenzov. Osrednji liki so lihožerci, skrivnostna bitja, ki živijo med nami ter se hranijo samo z nogavicami. Lahko jih vidijo/opazijo samo nesrečni in osamljeni

¹³ (Gl. npr. *Lihožerci sevračajo*, str. 106, in *Lihožerci za vedno*, str. 21).

¹⁴ (Gl. *Lihožerci se vračajo*, str. 65).

¹⁵ Revija *Literatura*, 2. okt. 2014.

ljudje, vsemu drugemu, ne le ljudem, ampak celo akademikom in televizijskim kameram so lihožerci nevidni. Razen če hočejo biti vidni. Na tej, izhodiščni točki, zaznavni že na prvi pogled – tudi po zaslugi izjemne inovativnosti ilustratorke Galine Miklínove – avtor Pavel Šrut izpelje celo vrsto pomembnih segmentov/ravnin in sporočil. Nevsiljivo, absolutno brez pedagoško dvignjenega kazalca, govori o tem, ali in kako različno, tudi ksenofobično sprejemamo tuje, drugačno, »nenaše«, torej ljudi, fantazijska bitja, navade, ravnanja, nazore, kraje, kulture ... od Evrope do Afrike in Kitajske.

Viri

Pavel Šrut: *Lihožerci*, 2014, *Lihožerci se vračajo*, 2015, *Lihožerci za vedno*, 2016. Ilustracije Galina Miklínová, prevod Peter Kuhar. Ljubljana: Založba Sodobnost International.

Pavel Šrut: *Lichožrouti*. Praga: založba Paseka, 2008 in 2012.

Pavel Šrut: *Lichožrouti se vracejí*. Praga: založba Paseka, 2010.

Pavel Šrut: *Lichožrouti navžd*. Praga: založba Paseka, 2013.

Animirani film *Lichožrouti (Lihožerci)*, animacija in režija Galina Miklínová, češka premiera 2016.

Literatura

Festival animiranega filma Animateka, Ljubljana, 2017, sekcija Družinski Slon I, opis programa: animirani film.

Lichožrouti, animacija in režija Galina Miklínová, Kinodvor, 9. in 10. dec. 2017.

Databazeknih.cz, <https://www.databazeknih.cz/knihy/pizduchove-8485>

Delo. ISSN 0350-7521. – Leto 56, št. 168 (22. jul. 2014), str. 15.

Delo. ISSN 0350-7521. – Leto 59, št. 116 (23. maj 2017), str. 15.

Revija *Literatura*, 2. okt. 2014.

Vpogled: revija za književnost. ISSN 1854-3790. – Letn. 11, št. 17 (2015), str. 291–292.

e-revija Czechlit, <https://www.czechlit.cz/cz/kniha/lichozrouti-cz/>

Encyclopaedia Britannica, <https://www.britannica.com/biography/Mary-Norton>

Strežnik IMDb <https://www.imdb.com/title/tt1975269/>